

Josep M. Català Domènech

L'ERA DE LA INCERTESA

FRAGMENTA EDITORIAL

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL
Plaça del Nord, 4
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Collecció ASSAIG, 84

Primera edició NOVEMBRE DEL 2023

Direcció editorial IGNASI MORETA
Producció editorial i gràfica MARIA CALLÍ
Assistents de producció BERTA ANDREU, MIREIA ARGUIJO,
BRUNO CANO
Disseny de la coberta ABRIL MORALES

Impressió i relligat ROMANYÀ VALLS, S. A.

© 2023 JOSEP MARIA CATALÀ DOMÈNECH
pel text

© 2023 FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U.
per aquesta edició

Dipòsit legal B. 20.041-2023
ISBN 978-84-17796-94-5

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	7
I NOTÍCIES DE LA FI DEL MÓN. TEMPS, EXISTÈNCIA I INCERTESA	43
1 <i>Polaritats infinites</i>	43
2 <i>Antics i moderns</i>	53
3 <i>Modes d'existència</i>	57
4 <i>Realitats imaginàries</i>	59
5 <i>Després de la intel·ligència</i>	63
6 <i>La fi de la certesa</i>	67
7 <i>El subjecte especulatiu</i>	76
2 ASSAIG GENERAL D'UN CRIM. CIÈNCIA, VERITAT I CORATGE	83
1 <i>La veritat sobre la veritat</i>	83
2 <i>La veritat i les seves disfresses</i>	94
3 <i>¿Qui té por de la postveritat?</i>	98
4 <i>La veritat sobre les notícies falses</i>	105
5 <i>Veritat i autoritat</i>	112
6 <i>Ciència sense consciència</i>	122
7 <i>La veritat del falsari</i>	135
3 SEXE I CONEIXEMENT. GÈNERE, NEOLIBERALISME I IMAGINACIÓ	139
1 <i>El sexe dels postmoderns</i>	139
2 <i>Retòrica i veritat</i>	144
3 <i>La revolució del gènere</i>	148
4 <i>Sexe i subjectivitat</i>	153
5 <i>Formes d'exclusió</i>	156
6 <i>Les fantasies del que és real</i>	159
7 <i>El que és normal i el que és patològic</i>	164

4	ELS ÚLTIMS DIES DE LA HUMANITAT. CÍBORGS, VIRUS I MUTANTS	167
1	<i>La saga dels morts vivents</i>	167
2	<i>Una realitat vírica</i>	175
3	<i>Especulació i pensament</i>	183
4	<i>Els deliris del progrés</i>	186
5	<i>Tecnoètica per a principiants</i>	191
6	<i>La realitat feta miques</i>	195
7	<i>Realitats tecnològiques</i>	198
5	DIES ESTRANYS. PORS, PANDÈMIES I FORMES DE VIDA	209
1	<i>Formes de l'apocalipsi quotidiana</i>	209
2	<i>La Xina entre nosaltres</i>	220
3	<i>El discret encant de les estadístiques</i>	223
4	<i>La vacunació com a acte sacramental</i>	230
5	<i>Xarxes que la raó ignora</i>	238
6	LA MENTIDA-VERITAT. INFORMACIÓ, DESINFORMACIÓ I PROPAGANDA	245
1	<i>Publicitat i propaganda</i>	245
2	<i>El «terraplanisme» i la patafísica quotidiana</i>	26
3	<i>La ineludible sinceritat de Déu</i>	248
4	<i>La publicitat com a forma simbòlica</i>	256
5	<i>La doble comptabilitat ontològica</i>	262
6	<i>No és el que sembla</i>	265
7	EL DELIRI NECESSARI. PARANOIA, CONSPIRACIÓ I PODER	271
1	<i>La conspiració de les teories</i>	271
2	<i>El saber conspirador</i>	275
3	<i>Entre el pensament únic i l'únic pensament</i>	291
4	<i>Els mags d'Oz</i>	296
5	<i>El nou Frankenstein</i>	301
6	<i>El fàrmac paranoic</i>	304
7	<i>Paisatge després de la batalla</i>	306
8	<i>La perversió comunicativa</i>	313
	A TALL DE CONCLUSIÓ PROVISIONAL	319
	BIBLIOGRAFIA	325

INTRODUCCIÓ

*Si mirem molt de temps una cosa, de seguida n'apareix la
rarsa; si la continuem mirant, acabarem veient el món.*

GUSTAVE FLAUBERT

HI HA LLIBRES QUE PRECEDEIXEN l'autor. Que sembla que fossin allà fora, esperant que algú es decidís a convertir-los en escriptura. No és que siguin estrictament necessaris; és que són urgents. Més que un conglomerat d'idees, formen un eixam dens de sensacions que només prenen sentit a mesura que es converteixen en paraules, quan s'escampen en forma de text per la pàgina en blanc.

Vaig sentir la urgència d'escriure un llibre com aquest durant els primers mesos de la pandèmia. Enmig del caos generalitzat: un *caos encalmat*, que diria Nani Moretti, atès l'aspecte fantasmal que oferien les grans ciutats buides. M'estava a casa, tancat, rebent per televisió els repetitius comunicats de guerra diaris que el govern i els experts tenien preparats per a nosaltres, mentre buscava per internet informacions alternatives que no sempre eren tan delirants com la propaganda oficial pretenia, però tampoc tan innocents com es presentaven a si mateixes. Si la superfície del

món semblava amansida per la vacuïtat, un enrenou inquietant n'agitava, per contra, l'interior. I tot això quedava resumit a les pantalles, convertides, aleshores més que mai, en la il·lustració perfecta de la caverna platònica. En aquestes pantalles, les diferents ombres de la realitat pugnaven per colonitzar la ment dels espectadors. Si la informació oficial era irremeiablement contestada per les xarxes alternatives, totes les informacions heterodoxes eren sistemàticament ignorades pels mitjans de comunicació generalistes o, si se les esmentava, només era per desactivar-les mitjançant desqualificacions o insults. La confrontació era tan desigual i de resultats tan incerts com els que es deriven de l'enfrontament entre un gran exèrcit i un grup guerriller. L'estètica, és a dir, les maneres militars i els uniformes, juguen sempre a favor dels exèrcits a ulls d'aquesta classe mitjana, la mirada de la qual tendeix a universalitzar-se. Per contra, als guerrillers els espera la mateixa sort que a tots els esparracats. Per això els rostres coneguts de la televisió són sempre més fiables que els espontanis inclassificables de les xarxes socials o les pàgines webs alternatives.

Com un exèrcit marcant el pas, els telenotícies eren pràcticament monotemàtics i unidimensionals: contagis, hospitalitzacions, morts. Una grollera orgia estadística substitutòria del pensament. Com si aquest dispositiu clarament desinformatador no fos suficient, aviat va aparèixer en diversos mitjans una nova eina de control del pensament, analitzada, entre altres, per PIGEM (2021: 83): els anomenats *fact checkers*, verificadors de dades que, apellant a una autoritat que s'atorguen a si mateixos o que els confereix, sense gaire fonament, la cadena que els contracta, tenen com a missió desactivar, qualificant-la de romanços, qualsevol afirmació que no coin-

cideixi amb la línia informativa oficial. D'allà a la barbàrie només hi havia un pas. Però no era tant la irracionalitat el que amenaçava la cultura com una racionalitat militaritzada.

En aquell punt, doncs, posar per escrit les meves impressions es va convertir en una obsessió. Escriure em semblava l'única manera de preservar una certa integritat moral enfront d'una operació de control de la població tan barroera com la que s'estava produint. Eren dos tipus de virus els que contagiaven la societat: el del SARS-CoV-2 i el de la desinformació. Per sobreviure com a ésser humà, calia separar-los mentalment, però no era fàcil fer-ho amb la ment en un estat de confusió extrema. L'únic remei era acudir a l'escriptura per posar cert ordre als esdeveniments i les idees que els envoltaven. No obstant això, en una situació tan enervant, no hi havia manera de concentrar-se. Ni tan sols vaig aconseguir portar un diari de la pandèmia com van fer tants altres, no parlem de plasmar de manera sistemàtica les meves impressions. Vaig continuar, per contra, en el desconcert i la indignació.

Per fi, dos anys després, la tempesta sembla haver-se encalmat i fa l'efecte que tot torna a la normalitat. Però ¿hem tornat realment a la normalitat o simplement anem oblidant el que ha passat? Potser ja hem caigut en la barbàrie sense adonar-nos-en, suposant ingènuament que érem capaços de contenir-ne l'assalt. Altrament, ¿no en veuríem constantment l'acció al voltant nostre? És una bona pregunta: potser no veiem els signes de la barbàrie que ens envolta perquè ens hem quedat moralment cecs. Com diu Byung-Chul Han, «el poder del règim neoliberal té un aire de finor».¹ Fins i

¹ Byung-Chul HAN, «Sis motius pels quals avui no és possible la revolu-

tot durant el desgavell de la pandèmia, la realitat havia mostrat un rostre bondadós, un rostre amigable i benefactor que contrastava, superficialment, amb els rigors dictatorials del règim xinès, encara que no els contradeia realment. Durant tot aquest temps, ni els polítics ni els experts han pogut evitar que se'ls notés certa admiració per l'eficàcia xinesa. Mentre que a la Xina es desplega una barbàrie exterior, a les societats occidentals s'ha interioritzat: el que allà passa als carrers o a les cases, aquí s'ha desplaçat a les ments.

Un estat d'ànim més bo em predisposa ara a posar per escrit les meves reflexions sobre el que ha passat i el que es continua esdevenint. Se'ns diu, en aquests moments de les acaballes del 2023, que el virus no ha desaparegut, que venen la tardor i l'hivern i amb ells torna una grip que va desaparèixer misteriosament durant la pandèmia: la barreja de la grip i el virus pot ser catastròfica, afirmen uns experts que, a poc a poc, van tornant tímidament als seus llocs a les pantalles del televisor. Pel que sembla, hi ha una nova variant: una més de les moltes que han saturat la nostra imaginació colonitzada. ¿Quina metàfora descriu millor l'escenari actual: la que diu que caminem per la corda fluixa o la que afirma que ens penja una espasa de Dàmocles sobre el cap? Podríem dir que qualsevol de les dues expressions serveix per comprendre l'estat d'excepció paradoxal en què estem instal·lats, però una imatge situa la responsabilitat en nosaltres, en la nostra capacitat de mantenir l'equilibri, mentre que l'altra ilustra la nostra dependència de decisions alienes. Crec que se'ns ha col·locat de manera subreptícia en una zona de perill on la nostra existència sencera penja d'un fil —una altra metàfora

ció», *El País*, 6 de novembre del 2022.

pertinent— sense que en siguem del tot conscients, malgrat que els mitjans de comunicació en pregonen constantment els indicis. Tot ha canviat sense que ho sembli. L'estat d'excepció és, alhora, un estat de ficció, ja que les possibles catàstrofes futures de la realitat es confonen amb les hipotètiques catàstrofes narrades per la ficció audiovisual.

Deia Kierkegaard —a la malenconiosa saviesa del qual potser hauríem d'apel·lar amb urgència ara, en el crepuscle de la humanitat, tots els que pretenem continuar sent humans— que, a parer seu, «qui es disposi a escriure un llibre farà molt bé de considerar per endavant totes les diverses facetes de l'assumpte que vol tractar. Tampoc no estarà gens malament que, si és possible, tingui present tot el que fins ara s'ha escrit sobre el tema.»² El consell, en gran mesura irònic, és al principi de l'estudi que el filòsof danès emprèn sobre el concepte d'angoixa, però, tot i respectar el seny que s'amaga darrere de la ironia o la ironia que hi ha darrere del seny aparent, el cert és que no em veig amb ànims de seguir la recomanació. En matèria d'escriptura i pensament, m'inclino més aviat per fer cas a Deleuze, que afirmava que «quan un escriu, quan pensa, és sempre al límit entre el que sabem i el que no sabem», ja que «o bé un només diu el que sap, i això no és res, perquè el que hom sap és el que sap tothom, i aleshores no val la pena dir-ho, o bé llavors fem el salt radical cap al que no sabem» (DELEUZE 2018: 642). Aquest llibre es proposa fer aquest salt radical, no sense l'angoixa inevitable que acompanya sempre aquesta mena d'accions desmesurades.

² Søren KIERKEGAARD, *El concepto de la angustia*, Trotta, Madrid, 1984, p. 29.

No és fàcil escriure un llibre sobre la realitat contemporània sense la cobertura de cap especialitat. Els especialistes tenen l'avantatge de tenir sempre l'última paraula, cadascú la seva, pel que fa a la seva particular àrea de coneixement, i de no respondre sinó davant dels col·legues d'especialitat, dels quals no es pot esperar una misericòrdia excessiva. Tampoc no és fàcil escriure un llibre sobre la contemporaneïtat, sobre l'ontologia del present, sense tenir una idea clara sobre la convulsa realitat actual. ¿Per què hauria de fer-ho, doncs, i com, si parteixo irremeiablement de la ignorància? L'única excusa possible és voler posar ordre a una sensació personal de desconcert. La recerca d'un remei contra l'angoixa.

No es tracta, doncs, de dir als lectors què han de pensar, sinó de dir-m'ho a mi mateix amb l'esperança que l'operació d'ordenament, culminada amb èxit o no, pugui ajudar algú a comprendre alguna cosa. A l'exhortació anterior, Kierkegaard (*ibidem*) hi afegia que, quan un escriptor es posa definitivament a escriure un llibre (es referia a ell mateix):

Ho fa amb la cura característica de l'ocell que canta la seva cançó —si n'hi ha algun que en tregui profit o hi trobi plaer, llavors magnífic— i ho edita sense més esforços ni preocupacions, encara que també sense donar-se la més mínima importància, pensant, per exemple, que ha esgotat tot l'assumpte o que totes les generacions de la terra han de ser beneïdes pel seu llibre feliç. Perquè cada generació ha de fer la seva feina i no necessita cohibir-se amb l'extraordinària empresa de pretendre ser-ho tot per a les generacions passades i per a les futures. I cada individu, dins de la generació respectiva, té el seu propi afany —com també el té cada dia— i en té prou i de sobres de cuidar-se a si mateix; no li cal gens abastar tota la contemporaneïtat amb la seva preocupació paternal i provinciana.

En això, Kierkegaard seguia l'exemple, que ara ens pot semblar paradoxal, de Descartes, que indicava que el seu propòsit no era «ensenyar el Mètode que tothom ha de seguir per promoure la bona conducta de la Raó, sinó mostrar de quina manera m'he esforçat per guiar la meva pròpia conducta» (DESCARTES 2006: 41). Kierkegaard ho recull a *Temor i tremolor* i hi estic plenament d'acord, perquè amb aquest escrit no pretenc engegar les campanes al vol. En aquestes línies em dedico només a pensar, més o menys bé; en un intent gairebé desesperat de tenir a ratlla el caos.

Com sempre que sec a escriure, aquesta vegada també emprenc el camí de l'assaig. Però ara es tracta d'assajar un remei, com he dit, contra l'angoixa. L'angoixa que provoca el fet que totes les certeses trontollin o ja s'hagin enrunat. L'assagista no pretén transmetre mai un saber establert, alguna cosa que se sap per endavant, sinó que vol deixar constància d'un procés de pensament que mena més a dubtes que a certeses. Quan es llegeix un assagista cal desconfiar de la contundència aparent de les seves assercions, que no són més que punts de suport circumstancials, d'una ferma precària que s'improvisa, com en l'alpinisme, per continuar escalant.

En el present l'ansietat no és pas escassa, induïda per un relat de la por que s'exposa als mitjans de comunicació amb la naturalitat amb què s'informa de l'estat del temps (font d'incertesa, també, per la qüestió climàtica) o de la fluctuació borsària (un esdeveniment angoixant fins i tot per als que no han invertit mai en borsa). Pot ser, però, que ens espanti més el soroll que fan les coses en caure que no pas les conseqüències últimes de la caiguda. Vivim en un món les parts del qual es troben en caiguda lliure constant.